

Establishing Supportive Laws for People with Disabilities in the Light of the Adoption of Guidance, Monitoring, and Supportive Methods and International Documents

Farid Saeedi¹, *Mehdi Zakerian²

Author Address

1. PhD Political science orientation Public Policy, Islamic Azad University, Science and Research Branch, Tehran, Iran;

2. Associate Professor, Islamic Azad University, Science and Research Branch, Tehran, Iran.

*Corresponding Author Email: Mzakerian@yahoo.com

Received: 2017 May 18; Accepted: 2017 July 21

Abstract

Background & Objective: During the last decade, we have witnessed the emergence of a procedural framework, which is based on the rules of citizenship rights. The process of legislative formation and monitoring the implementation of the rights for disabled people is considered as an obligation and is one of the supportive requirements. The provisions of the comprehensive laws about the disabled people's rights was reviewed in the framework of the international convention for the first time. This is a prelude to the social integration of the disabled based on the agent's explanations, and it is a step towards the adaptability of the power of the disables to the community. Establishing supportive laws for people with disabilities in the light of the adoption of guidance, monitoring, and supportive methods will cause the presence of this group in society. Adoption of these laws has happened after the drafting of the comprehensive protection of disabled people's acts in 2004, in the form of international laws such as the Universal Declaration of the Disabled in 1975, and the International Convention of the Disable people's Rights adopted in December 2006, and is a turning point in streaming disabilities. The main objectives of the present paper was to analyze the legislative dimensions and eliminating the ambiguous points of the law, which promote the mechanism of policy, urbanization, accessibility, mobility, health services, rehabilitation of sports, cultural affairs, artistic matters, educational facilities, entrepreneurship and employment, culture promotion, raising public awareness, creating conditions for civilization and citizenship. Also, the focus of the study was on three areas of prevention, rehabilitation, and equal opportunities, and researched by providing a mechanism for restoring the efforts of laws that are supportive and able to absorb people with disabilities into the community. Given this necessity, this paper tried to examine the obligations of the Islamic Republic of Iran regarding the binding elements of the disabled peoples' rights from the two perspectives of international law and domestic law, with particular attention to the two documents mentioned above and the comparative approach between these two instruments. In this study, rights to education, rights to participate in the cultural life of the community, and rights to obtain information for disabled people were studied and have been assessed. First, we had to provide a comprehensive definition of disability and rehabilitation to describe the capacity of optimal disability participation. Being a disabled person means having a mental or physical disorder that essentially restricts one or more vital activities of life. The philosophy of equalizing opportunities for disabled people is a process. In which the facilities used by the public, such as housing, transportation, health services, vocational and employment facilities, cultural services, sports, and recreation, which are provided to all segments of society, would be beneficial to disabled people, too. Therefore, to disabled people to be included in the circle of enumeration, we should overcome the environmental and social barriers that they face on with that. Rehabilitation based on creating equal opportunities for people with disabilities has been highlighted in the International Organization for disabled people manifesto, in 1981. Equalizing opportunities for people with disabilities requires a society free from any discriminations. The universal plan of action for people with disabilities (adopted by the United Nations in 1982) transformed the principle of equal opportunities into a global issue. However, especially in developing countries, the issue of realizing this principle faces many challenges and ambiguities; but in general, the issue of equal opportunities encourages different countries to integrate the social life of disabled people with ordinary people's experience in other sectors of the society.

Keywords: Policymaking, Disability Participation Policy, Empowerment, Social Integration, Effective Citizenship Effects, Disability Support.

سیاست‌گذاری افزایش مشارکت معلولین در پرتو قانون جامع حمایت از معلولین و اسناد بین‌المللی

فرید سعیدی^۱، * مهدی ذاکریان^۲

توضیحات نویسندگان

۱. دانشجوی دوره دکترا، سیاست‌گذاری عمومی، گروه علوم سیاسی، دانشکده حقوق، الهیات و علوم سیاسی، واحد علوم و تحقیقات، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران؛
۲. دانشیار گروه علوم سیاسی، دانشکده حقوق، الهیات و علوم سیاسی، واحد علوم و تحقیقات، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران.
* رایانامه نویسنده مسئول: Mzacarivan@yahoo.com

تاریخ دریافت: ۲۸ اردیبهشت ۱۳۹۶؛ تاریخ پذیرش: ۲۱ تیرماه ۱۳۹۶

چکیده

زمینه و هدف: در یک دهه اخیر، شاهد ظهور رویه‌ای فکری بوده‌ایم که بر پایه قواعد حقوق شهروندی شکل گرفته است. فرایند شکل‌گیری، قانون‌گذاری و نحوه نظارت بر اجرای حقوق شهروندان معلول از دغدغه‌ها و الزامات حمایتی تلقی می‌شود. برای نخستین بار، گامی که در جهت انطباق‌پذیری کارکرد و توانایی معلولان با اجتماع برداشته شد همان بررسی مفاد قانون جامع در پرتو کنوانسیون بین‌المللی حقوق معلولان بود. گفتنی است این امر در چهارچوب طرح مفهوم «معلول شهروندی مؤثر» با استفاده از ایده بسترسازی قاعده‌مند در فضای مجازی برای معلولان محسوب می‌شود. ایجاد قوانین حمایتی از افراد دارای معلولیت، به همراه اتخاذ شیوه‌های هدایتی و نظارتی و حمایتی، زمینه‌ساز حضور اجتماعی قشر مذکور خواهد بود. تدوین و تنظیم سند قانون جامع حمایت از معلولان در مورخ ۱۶ اردیبهشت ۱۳۸۳ که در قالب قوانین بین‌المللی از قبیل اعلامیه جهانی معلولان در سال ۱۹۷۵ و کنوانسیون بین‌المللی حقوق معلولان مصوب ۱۳ دسامبر ۲۰۰۶ بوده، نقطه عطفی در جریان‌شناسی ناتوانی در ایران به شمار می‌رود. اهم اهداف نوشتار حاضر تحلیل ابعاد قانون‌گذاری و برطرف کردن نقاط ابهام موجود در قانون مذکور بود که می‌توان آنرا موجبات ارتقای سازوکار سیاست‌گذاری‌ها، مناسب‌سازی، دسترسی‌پذیری، تردد، تحرک، خدمات بهداشتی، درمانی، توان‌بخشی، امور ورزشی، فرهنگی، هنری، آموزشی، کارآفرینی و اشتغال، فرهنگ‌سازی، ارتقای آگاهی‌های عمومی، ایجاد فضایی برای تحصیل حقوق مدنی و شهروندی برشمرد. این موضوع بر سه عرصه پیشگیری و توان‌بخشی و فرصت‌های برابر، متمرکز است و از طریق ارائه سازوکار مطروحه، موجبات ترمیم قوانین حمایتی و بازجذب افراد دارای ناتوانی را در جامعه فراهم می‌سازد.

کلیدواژه‌ها: سیاست‌گذاری، مشارکت معلولان، توان‌بخشی، معلول شهروندی مؤثر، حمایت از معلولین.

در عصر کنونی، پرداختن به مسائل ناتوانی، توانمندسازی، توان بخشی و آشنایی با مبانی معلولیت‌شناسی به منظور تخصیص یکسان منابع موجود در اجتماع از امور الزام‌آور بوده که از طریق سازوکار توان بخشی موجبات شرکت معلولان و توانمندسازی و ادغام اجتماعی را فراهم می‌سازد. فلسفه پرداختن به امر حقوق مشارکت، توانمندسازی معلولان و اهداف مترتب بر این نوع اقدامات در یک سری از مقالات و کتب و اسناد حاضر بحث و بررسی شده است. به علاوه اینکه به موانع موجود در راستای تحقق فرایند مشارکت معلولان و وظایف و تعهدات فراوری ارگان‌های مختلف در این باره نیز تأکید شده است (۱).

هدف اصلی از طرح و نگارش مقاله حاضر، تحلیل محدودیت‌های مضاعف بر کاستی‌های جسمی و ذهنی و روانی‌ای بود که برای مردم ارجحیت داشته که همانا تعمیم نگرش منفی غالب اجتماع به مفهوم معلولیت و ضعیف شمردن فرد دارای معلولیت محسوب می‌شود. همچنین هدف دیگر ارائه راهکارهای مناسب و عملی برای خروج معلولان از انزوای اجتماعی، براساس مدل‌های رایج معلولیت‌پژوهی بود. این امر براساس الگوی پزشکی، آسیب‌شناسی اجتماعی و مدل حقوق شهروندی بر پایه دو نگرش عمده معلولیت عامل ورود خسارت و معلول عامل فعل زیان‌دیده مبتنی است (۲).

در ۱۳ دسامبر ۲۰۰۶، کنوانسیون بین‌المللی حقوق معلولان در مجمع عمومی به تصویب رسید و در ۳۰ مارس ۲۰۰۷ شروع به کار کرد. کنوانسیون مذکور شامل تعدادی اصول و تعهدات کلی است که عبارت‌اند از:

- الف. احترام به منزلت ذاتی، خودمختاری فردی شامل آزادی انتخاب و استقلال افراد؛
- ب. عدم تبعیض؛
- ج. مشارکت کامل و مؤثر و ورود در جامعه؛
- د. احترام به تفاوت‌ها و پذیرش افراد دارای معلولیت به عنوان بخشی از تنوع انسانی؛
- ه. برابری فرصت‌ها؛
- و. دسترسی به منابع موجود.

همچنین شامل برخی تعهدات کلی است که می‌توان به ماده یک آن اشاره کرد:

۱. دولت‌های عضو متعهد می‌شوند تحقق تمام حقوق بشر و آزادی‌های بنیادین را برای تمامی افراد دارای معلولیت، بدون هرگونه تبعیض بر مبنای معلولیت تضمین کرده و ارتقا دهند (۳).

قانون جامع حمایت از حقوق معلولان در ۱۶ اردیبهشت ۱۳۸۳ در ایران تصویب شد. این درحالی‌است که در سال ۱۳۸۸ ایران از طریق تصویب مجلس شورای اسلامی، به کنوانسیون حقوق افراد دارای معلولیت پیوست. مواد یک و دو از قانون جامع به شرح زیر است:

ماده ۱: دولت موظف است زمینه‌های لازم را برای تأمین حقوق معلولان فراهم کند و حمایت‌های لازم را از آن‌ها به عمل آورد.

ماده ۲: همه وزارتخانه‌ها، سازمان‌ها و مؤسسات و شرکت‌های دولتی و نهادهای عمومی و انقلابی موظف‌اند در طراحی، تولید و احداث ساختمان‌ها و اماکن عمومی و معابر و وسایل خدماتی به‌نحوی عمل

کنند که امکان دسترسی و بهره‌مندی از آن‌ها برای معلولان همچون افراد عادی فراهم شود (۴).

از آنجاکه تحولات پژوهش یک ضرورت است، این نوشتار با توجه به این ضرورت به بررسی تعهدات جمهوری اسلامی ایران درباره عناصر الزام‌آور حقوق مشارکت معلولان از دو منظر حقوق بین‌المللی و حقوق داخلی و با توجه خاص به دو سند مهم فوق‌الذکر و با رویکرد تطبیقی بین این دو سند می‌پردازد. در این پژوهش حق آموزش، حق شرکت در حیات فرهنگی جامعه و حق دسترسی به اطلاعات برای افراد دارای معلولیت، مطالعه و آسیب‌شناسی شد (۵).

در ابتدا، باید تعاریفی جامع از ناتوانی و توان بخشی ارائه شود تا بتوان ظرفیت مشارکت بهینه معلولان را تشریح کرد. معلولیت عبارتست از: داشتن اختلال روحی یا جسمی که اساساً یک یا چند فعالیت اصلی حیاتی را محدود کند (۶).

پیرو تشریح مفهوم معلولیت در مسیر ارتقای کمی و کیفی فعالیت‌های معلولان، به سازوکاری به نام توان بخشی نیاز است. تعریف توان بخشی از دیدگاه هلاندر شامل تمامی اقدامات هدفمند و دارای محدودیت زمانی برای کاهش اثر معلولیت بر فرد، قادر ساختن وی برای دستیابی به استقلال، درهم آمیزی اجتماعی و کسب زندگی با کیفیت بهتر و خودکوفایی است. لغت توان بخشی به روندی اشاره دارد که هدف آن توانا ساختن فرد معلول برای دستیابی و حفظ حداکثر سطح عملکرد فیزیکی، حسی، ذهنی، روان‌شناختی و اجتماعی است که به توان بخشی هدفمند منتج می‌شود (۷).

بسترهای مشارکت به بیان کارکردی مشارکت، به عنوان «فرایندی اجتماعی، عام، جامع، چندجانبی، چندبعدی و چندفرهنگی سعی دارد همه گروه‌های مردم را در همه مراحل توسعه شرکت دهد» این مفهومی پیشرفته از مشارکت است که درباره مشارکت نهادمند واجد معنا می‌شود (۸).

فلسفه برابرسازی فرصت‌ها برای معلولان، شامل فرایندی است که طی آن امکانات مورد استفاده عموم افراد اعم از مسکن، حمل‌ونقل، خدمات بهداشتی، امکانات حرفه‌آموزی و اشتغال، خدمات فرهنگی، ورزشی و تفریحی به گونه‌ای ارائه شود که تمامی اقشار جامعه به سهم خود از آن بهره‌مند شوند (۹)؛ بنابراین برای آنکه معلولان نیز در دایره شمول این قاعده قرار گیرند، می‌بایست موانع محیطی و اجتماعی فراوری آنان مرتفع شود (۹).

در مانیفست سازمان جهانی معلولان در سال ۱۹۸۱، استفاده از توان بخشی مبتنی بر ایجاد فرصت‌های مساوی تأکید شده است (۱۰). برابرسازی فرصت‌ها برای معلولان، وام‌دار جامعه‌ای عاری از هرگونه تبعیض است. برنامه اقدام جهانی برای معلولان (مصوبه سال ۱۹۸۲ سازمان ملل متحد)، اصل برابری فرصت‌ها را به موضوعی جهانی مبدل ساخت. تحقق این اصل به‌ویژه در کشورهای در حال توسعه، با چالش‌ها و ابهامات فراوانی مواجه شد؛ اما به‌طور کلی مقوله تساوی فرصت‌ها، کشورهای مختلف را به تلفیق زندگی اجتماعی افراد معلول و سایر آحاد جامعه ترغیب می‌کند (۱۱).

براساس برآورد سازمان ملل متحد، حدود ۱۵ درصد افراد جوامع را معلولان تشکیل می‌دهند که در بررسی‌های سبب‌شناختی این مسئله به

عوامل چندی همچون سوء تغذیه، مسائل ژنتیکی، بیماری‌ها و عوامل محیطی (نظیر تصادفات) آن اشاره می‌شود. مضافاً اینکه جمعیت سالمندان، زنان باردار و والدین با کودک خردسال را نیز باید به افراد نیازمند خدمات خاص اضافه کرد. وجود این گروه کثیر، کشورها را بر آن می‌دارد تا به مقوله مناسب‌سازی امکانات اجتماعی به منظور افزایش سطح رفاه و آسایش افراد دارای نیازهای خاص، به‌طور جدی توجه کنند (۱۲).

اسناد بین‌المللی و قانون جامع حمایت از معلولان چگونه می‌تواند به سیاست‌گذاری مشارکت‌جویانه معلولان در ایران کمک کند؟

طبق تعاریف مطروحه، افراد دارای معلولیت بخشی از جامعه‌ای مدنی به شمار می‌روند و قشر نام‌برده، حق مشارکت را به‌عنوان یک کنشگر اجتماعی «معلول شهروند مؤثر» در فرایند تصمیم‌سازی و تصمیم‌گیری از حقوق مشروع خود می‌داند و به‌واسطه معیارشناسی حاکم بر قواعد معلولیت که عبارتست از آزادی در عملکرد، استقلال در تصمیم‌گیری معلولان و دسترس‌پذیر بودن منابع موجود، بار معنایی به خود می‌گیرد (۱۲).

درآمدی تحلیلی بر فهم موضوع سیاست‌گذاری: توانمندسازی معلولان برای مشارکت، با توجه به خط‌مشی حمایتی و رویکرد نهادگرایی در پی تشریح محدودیت‌های عملکردی ناتوانان است. با در نظر گرفتن فعالیت‌های مدنی نهادها و سازمان‌های غیردولتی، مشارکت جامعه معلولان با همراهی قواعد سازمان‌های بین‌المللی خواهد بود. این سازمان‌های بین‌المللی به دنبال برطرف کردن موانع پیش‌رو و کاهش فاصله‌گذاری اجتماعی قشر نام‌برده با دیگر اعضای اجتماع خواهند بود.

سیاست‌گذاری عمومی به‌عنوان یکی از گرایش‌های جدید علم سیاست، با عدول از مفهوم قدرت و نحوه اعمال آن، سیاست‌ها و برنامه‌های دولتی را بررسی می‌کند. در واقع پیوندی میان نظریه و عمل در علم سیاست است که از آن با عنوان مهندسی علوم سیاسی نیز یاد می‌شود (۱۳).

■ تشریح عرصه سیاست‌گذاری: سیاست‌گذاری عمومی به مجموعه فعالیت‌های هدف‌داری گفته می‌شود که فرد یا گروهی از افراد برای حل مشکل یا مسئله عمومی به عمل می‌آورند و فرایند یا مجموعه‌ای از فعالیت‌ها و تصمیم‌های دولتی که با هدف حل مسئله‌ای عمومی طراحی شده‌اند، سیاست‌گذاری عمومی نامیده می‌شوند (۱۴). سیاست‌گذاری عمومی شامل علم عمل عمومی یا تخصیص اقتدارآمیز ارزش‌هاست و مطالعه عملکرد دولت در عرصه‌های عمومی تشریح می‌شود. موضوع اصلی مطالعه سیاست‌گذاری «دولت» و عملکرد حاکمیت مبتنی بر خردگرایی اقتصادی است. روش و ابزار مطالعه سیاست‌گذاری عمومی عبارت‌اند از:

۱. مدل سیستم‌های دیوید ایستون؛ ۲. تحلیل استراتژی میشل کروزیه، بنیان‌گذار جامعه‌شناسی سازمان‌ها؛ ۳. مدل تحلیلی مرحله‌ای یا سکansı چارلز جونز (۱۴).

جونز در فصل اول کتاب خود با عنوان مقدمه‌ای بر مطالعات سیاست‌گذاری عمومی، به دغدغه دانشجویان سیاست‌گذاری عمومی برای داشتن سیستمی بهتر و کارآمد اشاره می‌کند. به اعتقاد وی،

برای این منظور ابتدا باید چهارچوبی ارائه کرد تا در قالب آن بتوان عملکرد دولت را به‌صورت عینی و علمی مطالعه نمود (۱۵). مدل جونز به‌صورت ایدئال تیپیک، عملکرد دولت و تصمیم‌گیران را به پنج مرحله به هم وابسته تقسیم می‌کند:

۱. مرحله شناخت مشکل و قرارگرفتن مشکل در دستور کار حکومت؛
۲. مرحله ارائه راه‌حل‌ها؛ ۳. مرحله تصمیم‌گیری یا انتخاب راه‌حل درست؛ ۴. مرحله اجرای سیاست‌گذاری؛ ۵. مرحله ارزیابی سیاست‌گذاری‌ها (۱۴).

■ الگوهای مترتب بر معلولیت‌پژوهی: الف. مدل پزشکی: این نگرش بر این مبنا استوار می‌شود که معلولیت نوعی کاستی است که باید از طریق روش‌های پزشکی درمان شود یا آنکه افراد مبتلا تحت توان‌بخشی قرار گیرند؛

ب. مدل آسیب‌شناسی اجتماعی: مدل مزبور در پی جبران نقصان ذاتی معلولان است؛ اما بر این پیش‌فرض استوار است که معلولیت انعکاس نوعی موانع نگرشی رفتاری درونی است که فرد معلول واجد آن‌هاست؛ ج. مدل حقوق شهروندی: در مدل مذکور، تمرکز بر لزوم انطباق جامعه با معلولان است. مبنای این نظریه بر چگونگی سازگاری اجتماع با توجه به حضور افراد معلول واقع شده است (۱۶).

تأملی در نحوه شکل‌گیری اسناد حمایتی: اعلامیه جهانی حقوق بشر در بندهای اول و دوم خود، کرامت و ارزش ذاتی بشر، برابری و عدم تبعیض را به‌عنوان اصول بهره‌مندی همه افراد بشر از تمامی حقوق و آزادی‌ها می‌داند که در دیگر مفاد اعلامیه ذکر شده است. به عبارتی کرامت و برابری و عدم تبعیض، اصول مبنایی و پایه برای توجیه بهره‌وری انسان‌ها از حقوق اساسی خود است (۱۷).

■ حمایت از معلولان در پرتو اسناد بین‌المللی: حمایت از حقوق معلولان در پرتو اسناد عام و خاص شکل گرفته است که به تشریح مختصری از فرایند مزبور اشاره می‌شود. این حمایت نخستین بار در سال ۱۹۲۴، در اعلامیه جهانی حقوق کودک و بر اساس پیشنهاد یک سازمان غیردولتی فعال مطرح به تصویب جامعه ملل رسید. این عبارت در یکی از موارد پنج‌گانه آن گنجانده شد: «کودکی که دارای معلولیت ذهنی است، باید مساعدت شود» که نقطه عطفی در توانمندسازی معلولان به شمار می‌رود (۱۸).

پس از آن، اعلامیه جهانی حقوق بشر تصویب شد. در سال ۱۹۴۸، اعلامیه مزبور با توجه به قواعد حاکم بر تعاملات بین‌المللی شکل گرفت. ماده ۲۵ این اعلامیه به‌صراحت تأکید می‌کند که انسان‌ها در مواقع بیکاری، بیماری، نقص عضو و کهولت سن و... که خارج از اراده انسانی است و نمی‌توانند معاش خود را تأمین کنند، باید از زندگی طبیعی آبرومند برخوردار باشند. تأکید ماده ۶ اعلامیه بر حق افراد در داشتن شخصیت حقوقی به‌عنوان یک انسان در مقابل قانون است و همچنین داشتن حق کار و انتخاب آزادانه آن و برخورداری از موقعیتی منصفانه و رضایت‌بخش و بدون هیچ‌گونه تبعیضی در ماده ۲۳ ذکر شده است (۱۸).

در سال ۱۹۶۶، دو پیمان‌نامه بین‌المللی حقوق مدنی، سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی تصویب شد. این دو پیمان‌نامه حاوی مهم‌ترین اسناد حمایتی از حقوق بشر محسوب می‌شود و شناسایی عام

پزشکی دیده می‌شود. در این قانون یکی از اهداف ایجاد سازمان بهزیستی کشور، توان بخشی حرفه‌ای اجتماعی معلولان جسمی و ذهنی بیان شده است. نخستین مقررات حمایتی از اشخاص معلول را می‌توان قانون جامع حمایت از حقوق معلولان مصوب ۱۶ اردیبهشت ۱۳۸۳ دانست. در این قانون به‌طور ناقص و غیرعمل‌گرایانه تضمین برخی از حقوق برای معلولان پیش‌بینی شده است. از آن جمله می‌توان به مناسب‌سازی محیط، اشتغال معلولان و اعطای برخی تسهیلات اشاره کرد. یکی از نقاط ضعف قانون جامع حمایت از حقوق معلولان عدم پیش‌بینی ضمانت اجرایی لازم، برای تضمین اجرای مقررات قانون‌گذاری است. همچنین در هیچ‌کدام از متون موجود در کشور ایران تبعیض بر اساس معلولیت منع نشده است (۲۰).

توانمندسازی اشخاص دارای معلولیت و میزان کارکرد قانون جامع حمایت از معلولان: روند بازنگری و اصلاح برنامه جامع حمایت از معلولان در سال ۱۳۹۴ نقطه عطفی در جریان‌شناسی ادغام اجتماعی معلولان به شمار می‌رود. در اواخر سال ۱۳۹۰، بحث‌های مرتبط با ضرورت بازنگری قانون جامع حمایت از حقوق معلولان شکل جدی‌تر و عملیاتی‌تری به خود گرفت و در نهایت به تشکیل اولین جلسه بازنگری قانون جامع حمایت از حقوق معلولان در اسفند همان سال منجر شد. این جلسات به‌طور عمده با حضور و محوریت نمایندگانی از جامعه معلولان و کارشناسان دفتر توانمندسازی وزارت تعاون کار و رفاه اجتماعی تشکیل می‌شد؛ البته در ادامه جلسات و با توجه به موضوع جلسه، کارشناسانی از سازمان بهزیستی، دفتر حقوقی وزارتخانه، مرکز پژوهش‌های مجلس و نمایندگان دستگاه‌ها و سازمان‌هایی که به‌نحوی در قانون از آن‌ها نام برده شده بود یا اجرای قانون به آن‌ها مربوط می‌شد، در جلسات شرکت می‌کردند (۲۱).

در نهایت این فعالیت‌ها در قالب کمیته تلفیق، به‌عنوان هسته مرکزی کار و با حضور افراد برگزیده، ادامه حیات داد و در همین ایام به موازات کارهای ارزنده کمیته تلفیق، برای افزایش دقت کار، نشست‌هایی نیز در دفتر مشاور امور معلولان با حضور استادان حوزه توان‌بخشی، کارشناسان سازمان بهزیستی، مرکز پژوهش‌های مجلس و سایر صاحب‌نظران تشکیل شد و متونی که با زحمات ارزشمند کمیته تلفیق تهیه شده بود، بازنگری شد. در این جلسات تقریباً نظرات معاونان توان‌بخشی سازمان بهزیستی در سی سال اخیر اخذ شد. در نهایت در دی‌ماه ۱۳۹۱، جمع‌بندی نظرات به کمیته تلفیق ارسال شد. کمیته تلفیق نیز در آخرین بازبینی، اصلاحات مدنظر خود را اعمال کرد و پیش‌نویس لایحه اصلاح قانون جامع حمایت از حقوق افراد دارای معلولیت در فروردین سال ۱۳۹۲ به هیئت دولت ارسال شد. در نهایت آنچه به سرانجام رسید، حاصل یک کار کارشناسی سه لایه و با نهایت وسواس و دقت بود و همچنین تعدیل‌هایی در آن اعمال شد. تغییرات و اصلاحات اعمالی کمیسیون، منطقی و قابل دفاع بود. در نهایت در بهار سال ۱۳۹۴، قانون ارائه شده به هیئت وزیران، در قالب قانون جامع حمایت از حقوق افراد دارای معلولیت به تأیید دولت رسید؛ البته این قانون شامل دو بخش بود: یک بخش در قالب مصوبه هیئت وزیران تصویب و ابلاغ شد و بخش دوم نیز به‌شکل لایحه برای تصویب به مجلس شورای اسلامی ارسال شد (۲۲).

حقوق اساسی بشر را در قالب حقوقی فراهم کرد. در این اسناد از تعلق تمام حقوق و آزادی‌های اساسی به همه افراد بشر بدون هیچ‌گونه تبعیضی یاد شده و به افراد دارای معلولیت به‌طور خاص توجه نشده است. بعدها در تفسیر عمومی کمیته پیمان‌نامه حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی این موضوع مطرح شد که توجه نکردن به افراد دارای معلولیت در این دو پیمان‌نامه، ناشی از ناآگاهی به حقوق آن‌ها تلقی می‌شود. همچنین کنفرانس جهانی توسعه اجتماعی کپنهاگ که با حضور سران دولت‌ها در مارس ۱۹۹۵ در کشور دانمارک برگزار شد، در اعلامیه پایانی خود آورده است: «معلولان از بزرگ‌ترین اقلیت‌ها هستند؛ یعنی یک‌دهم جمعیت جهان را تشکیل می‌دهند. اینان در اکثر موارد از روی ناچاری به فقر و بیکاری و انزوای اجتماعی تن در داده‌اند» (۱۸).

در ۲۰ دسامبر ۱۹۷۱ به‌منظور تکوین اسناد خاص، نخستین گام‌ها در این زمینه از سوی مجمع عمومی سازمان ملل متحد با تصویب اعلامیه حقوق اشخاص دارای اختلالات روانی برداشته شد. این اعلامیه بیان می‌کند که اشخاص مذکور نیز مانند سایر اشخاص از تمام حقوق بشر و آزادی‌های اساسی مندرج در اعلامیه جهانی حقوق بشر و سایر پیمان‌نامه‌های مربوط برخوردارند. در سال ۱۹۷۵ (۹ دسامبر) اعلامیه دیگری از سوی مجمع عمومی، این بار درباره همه افراد معلول به تصویب رسید که در آن به حمایت ملی و بین‌المللی از حقوق معلولان تشویق شده بود. در اعلامیه بیان شده که افراد معلول نیز مانند سایر افراد، دارای حقوق مدنی و سیاسی هستند و اقدامات لازم برای خودکفایی و خوداتکایی آنان بایستی صورت بگیرد. همچنین در ۲۰ دسامبر ۱۹۹۳، قواعد استاندارد برای اشخاص دارای معلولیت درباره برابری فرصت‌ها تصویب شد. در همین چهارچوب در دسامبر سال ۲۰۰۱ کمیته سوم مجمع عمومی سازمان ملل متحد یک کمیته موقت (ADHOC) را به‌منظور بررسی پیشنهاد تدوین کنوانسیون جامع و کامل برای حمایت از معلولان و ترویج حقوق و منزلت آنان ایجاد کرد. در نهایت پیش‌نویس کنوانسیون درباره حقوق معلولان در تاریخ ۳۰ مارس ۲۰۰۷ به تصویب مجمع عمومی سازمان ملل متحد رسید (۱۸).

■ تأملی بر تاریخ حقوق معلولان در ایران: سیر تحولات تاریخ حقوق معلولان ایران را در چهار مرحله می‌توان طبقه‌بندی کرد:

۱. دوره تصویب قوانین موردی (۱۳۰۱ تا ۱۳۶۸)؛ ۲. دوره تصویب قوانین آموزشی و مناسب‌سازی (۱۳۶۸ تا ۱۳۸۳)؛ ۳. دوره تصویب و اجرای نخستین قانون جامع (۱۳۸۳ تا ۱۳۹۱ این دوره به نام شفافیت و توسعه حقوق شهروندی معلولان نام‌گذاری شده است)؛ ۴. دوره جنبش فراگیر حقوق‌گرایی معلولان (۱۳۹۰ تاکنون) (۱۹).

از متون بسیار قدیمی که در آن از واژه معلول استفاده شده است، ماده ۵۶ قانون تأمین اجتماعی در سال ۱۳۵۴ است. این قانون از اصطلاح آسیب‌دیده برای توصیف کارگران دچار سانحه بهره جسته است؛ ولی در آن با واژه معلولان نیز برخورد می‌کنیم. نکته درخور ذکر، آن است که نگرش حاکم در این متن امکان ادغام مجدد حرفه‌ای فرد معلول است. در لایحه قانونی در زمینه تشکیل سازمان بهزیستی کشور که به‌صورت ماده واحده به تصویب رسید، آشکارا حاکمیت الگوی مدل

در نگاهی اجمالی به روند اجرای این قانون در دهه گذشته، خلافا و نواقصی بروز کرده که زمینه ساز پیشنهاد لایحه اصلاحیه قانون مذکور شده که در ادامه به آن پرداخته می شود:

■ سیاست گذاری در حوزه مناسب سازی به منظور توانمندسازی: مطابق ماده ۲ قانون یادشده، تمامی وزارتخانه ها، سازمان ها، مؤسسات و شرکت های دولتی و نهادهای عمومی و انقلابی موظف اند در طراحی و تولید و احداث ساختمان ها و اماکن عمومی و معابر و وسایل خدماتی به نحوی عمل کنند که امکان دسترسی و بهره مندی از آن ها برای معلولان همچون افراد عادی فراهم شود (۲۳).

آنچه در عمل طی دهه اخیر رخ داده، پیشرفت کند و اجرای ناقص این مقرر قانونی است. نبود ضمانت اجرای کافی و قوی موجب طفره رفتن برخی از دستگاه ها و نهادهای عمومی از تکالیف قانونی صدرالاشاره شده است. در تبصره ۳ ماده ۲ قانون مزبور، قانون گذار سازمان بهزیستی کشور را مجاز دانسته تا از سایر دستگاه های اجرایی و عمومی گزارش اقدامات مناسب سازی ساختمان در اماکن دولتی و عمومی را درخواست کند. بدیهی است مقرر کردن یک تکلیف اختیاری برای سازمان بهزیستی برای امر مهم نظارت بر مناسب سازی ساختمان های دولتی و عمومی با روح نظارت ناسازگار است. از طرفی سایر دستگاه های اجرایی و عمومی خود را موظف به گزارش دهی به سازمان بهزیستی و مسئول در این باره نمی دانند که ضرورت دارد نمایندگان مجلس شورای اسلامی در لایحه جدید اصلاح قانون مزبور برای این امر مهم اهتمام ورزند (۲۴).

■ ارائه خدمات، مکفی توان بخشی: سیاست گذاری افزایش مشارکت اشخاص دارای ناتوانی بدون در نظر گرفتن زمینه های توان بخشی حرفه ای امری است بیهوده که باعث انزوای آن ها در اجتماع می شود. از اهم تکالیف سازمان بهزیستی در ماده ۳ ماده اشاره شده، گسترش مراکز توان بخشی معلولان (ناتوانان نیازمند، معلولان بی سرپرست، معلولان مجهول الهویه، معلولان با هنجارهای رفتاری) با همکاری و مشارکت بخش غیردولتی بوده که با وجود توسعه کمی و کیفی چنین مراکزی، با توجه به ضرورت پرداخت کمک هزینه (یارانه) به مراکز غیردولتی در عمل به دلایل عدم تخصیص کافی و واقعی و به موقع اعتبارات، همواره شکاف قابل ملاحظه ای میان میزان سرانه اختصاص یافته با هزینه های واقعی وجود دارد که شایسته است از محل هدفمندی یارانه ها این خلأ اعتباری به نحو شایسته و واقعی جبران شود (۲۴).

■ ایجاد سازوکار صندوق فرصت های شغلی: سیاست گذاری اشتغال زایی معلولان موضوع چالشی و قابل پیگیری بوده که اجرای ماده هفت قانون جامع حمایت از معلولان خواهد بود که در بند الف آن حداقل ۳ درصد از مجوزهای استخدامی (رسمی، پیمانی، کارگری) دستگاه های دولتی و عمومی اعم از وزارتخانه ها، سازمان ها، مؤسسات، شرکت ها و نهادهای عمومی و انقلابی به افراد معلول واجد شرایط به عهده دولت گذاشته شده است. هر چند به تصریح تبصره ۲ ماده ۷ قانون مزبور، سازمان مدیریت و برنامه ریزی کشور موظف است ۳ درصد از مجوزهای استخدامی سالانه وزارتخانه، سازمان و مؤسسات دولتی شرکت ها و نهادهای عمومی و انقلابی را کسر کند و در اختیار سازمان بهزیستی کشور قرار دهد. با این حال در ارزیابی

انجام این مقرر قانونی از زمان تصویب تاکنون چنین تکلیفی اجرا نشده است. مطابق تبصره ۳ همین ماده قانونی، سازمان بهزیستی کشور مجاز شده تا صندوق فرصت های شغلی معلولان و مددجویان بهزیستی را ایجاد کند و اساسنامه آن را به تصویب هیئت وزیران برساند که با وجود انجام دادن مقدمات کار و تهیه پیش نویس اساسنامه های مختلف این امر مهم تاکنون محقق نشده است (۲۵).

■ دسترسی به آموزش تا سطوح عالی: یکی از مواد ارزشمند قانون مزبور ماده ۸ آن است که حق آموزش را برای معلولان نیازمند واجد شرایط در سنین مختلف محفوظ دانسته است که با معرفی سازمان بهزیستی برای بهره مندی از آموزش رایگان در واحدهای آموزشی تابعه وزارتخانه های آموزش و پرورش، علوم و تحقیقات و فناوری، بهداشت، درمان و آموزش پزشکی و دیگر دستگاه های دولتی و نیز دانشگاه آزاد اسلامی شناسایی شده است و در مقایسه با سایر مواد قانونی مزبور از پیشرفت اجرایی قابل دفاعی برخوردار است. ضمن اینکه همواره اعتبارات مربوط به شهریه دانشجویان در مقایسه با تعداد دانشجویان معلول و نیازمند، کفایت لازم را نداشته و محدودیت های اعتباری همواره چالشی عمده در اجرای این مقرر بوده است (۲۶).

■ ارتقای آگاهی عمومی (فرهنگ سازی): از دیگر حقوق معلولان حق آموزش عمومی و ارتقای آگاهی عموم از توانمندی های ایشان بوده که سازمان صدا و سیما جمهوری اسلامی مطابق ماده ۱۲ این قانون مکلف است حداقل دو ساعت از برنامه های خود را در زمان مناسب به سازمان بهزیستی کشور اختصاص دهد. بی تردید تکلیف مصرح فوق از تکالیف حاکمیتی است و صدا و سیما نباید در ازای آن مبلغی را از سازمان بهزیستی مطالبه کند (۲۷).

■ استیفای حقوق مدنی: از حقوق دیگر ایجابی معلولان، حق بر معاضدت قضایی در دفاع از حقوق ایشان در محاکم قضایی است. در اجرای این مقرر نیز سازمان بهزیستی کشور با تفاهم با مرکز مشاوران و کارشناسان قوه قضائیه و کانون وکلای دادگستری تفاهم نامه همکاری منعقد کرده که طیف وسیعی از معلولان نیازمند معاضدت حقوقی از آن بهره مند می شوند؛ اما سایر مددجویان نیازمند معاضدت حقوقی امکان بهره مندی از این ظرفیت قانونی را ندارند که لازم است در اصلاحیه قانون مورد توجه قانون گذار قرار بگیرد (۲۷).

■ تشکیل شورای عالی معلولان: نکته مهم و نفوذناپذیر قانون جامع حمایت از حقوق معلولان مصوب اردیبهشت ماه ۱۳۸۳، تبصره ۲ ماده ۱۶ آن است که مقرر می کند آن تعداد یا بخشی از مواد این قانون که نیازمند اعتبار جدید است، مادامی که اعتبار لازم از محل منابع مذکور در این ماده تأمین نشود، اجرا نخواهد شد؛ بنابراین به منظور تقویت ضمانت اجرایی قانون مزبور و استیفای حقوق افراد دارای معلولیت، تشکیل شورای عالی معلولان به ریاست رئیس جمهوری در لایحه اصلاح قانون جامع حمایت از معلولان تا حدودی می تواند کارگشا باشد. بی تردید انتظار می رود در تدوین لایحه اصلاح قانون مزبور که از طرف دولت تدبیر و امید به مجلس شورای اسلامی تقدیم شده است، خلافا و نواقص اشاره شده به نحو مطلوبی برطرف شود (۲۸).

سیاست گذاری معلول شهروندی مؤثر در مقرر گذاری های حمایتی:
برای نخستین بار، پژوهش حاضر به بررسی سیاست گذاری های

برای حضور اجتماعی، ایجاد و تدوین سند قانون‌گذاری را در فضای مجازی ایجاد می‌کند. گفتنی است این سند، مکمل برنامه جامع حمایت از معلولان بوده، در قالب مؤسسات فناوری، موجبات ترویج فرهنگ‌سازی و استفاده کاربردی از دانش خدمات الکترونیکی را برای افراد ناتوان فراهم می‌آورد و در سه حوزه پیشگیری، توان‌بخشی و ایجاد فرصت‌های برابر متمرکز است و می‌تواند مقدمات مشارکت همه‌جانبه این قشر را در اجتماع فراهم کند. در این میان، ارائه خدمات رایانه‌ای و تکنولوژی مربوط به سازوکار فضای مجازی متناسب با وضعیت اشخاص دارای معلولیت، الزامی و حیاتی است. به دلیل کاستی، نواقص جسمی ذهنی و حرکتی جامعه هدف، ایجاد و تدوین قانون جامع حمایت از فعالیت‌های بهینه معلولان در فضای مجازی می‌تواند مکمل برنامه جامع حمایت از معلولان در عرصه اجرا و نظارت محسوب شود و در امر توان‌بخشی حرفه‌ای زمینه‌ساز متدهای راهبردی شود. در این راستا، هم‌سان‌سازی سازوکار ناتوانی و کاستی‌ها با بهره‌گیری از فناوری توان‌بخشی مبتنی بر علوم اینترنتی را می‌توان مقدمه‌ای برای ایجاد فرصت‌های برابر اجتماعی دانست که در عرصه‌های آموزش تلفیقی، خدمات الکترونیکی و توان‌بخشی حرفه‌ای و جذب نیروی کار از طریق بهره‌گیری از فناوری اتوماسیون اداری صورت می‌پذیرد. این موضوع متناسب با وضعیت معلولیت اتخاذ می‌شود و در قالب معلول شهروندی مؤثر تبیین خواهد شد (۲۹).

فرایند مزبور گامی است در جهت تعامل بهینه اجتماع با افراد دارای معلولیت که از طریق ارتقای کیفی و آگاهی عمومی توأم با ایجاد فضای مناسب هم‌سان‌سازی خواهد شد تا موجب ترمیم عملکرد معلولان در جامعه شود. به منظور پردازش ساخت لوازم توان‌بخشی معلولان بر پایه علوم و معلولیت‌پژوهی، باید مؤسسات دانش‌بنیان گسترش باید تا حضور ثمربخش افراد دارای معلولیت در بستر جامعه را فراهم کند. این امر بر اساس نظریه‌های مساعدت بیرونی توجیه‌پذیر است. روند مذکور به ادغام اجتماعی افراد دارای ناتوانی برحسب اتخاذ رویکرد جنبش فراگیر حقوق معلولان در پرتو «معلول شهروند مؤثر» منتج می‌شود (۳۰).

نتیجه‌گیری

از مجموع آنچه در این نوشتار آمد، نتایج و راهکارهای اجرایی ذیل به دست می‌آید:

الف. تعریف حقوقی هر موضوعی باید به‌گونه‌ای ارائه شود که بتواند جامعیت مسائل را در بر گیرد، قانون‌گذاری را در مسیر صحیح خود قرار دهد و نگرش مثبت علمی و منطقی را در جامعه به موضوع به وجود آورد. از این رو مفاهیم و کلیدواژه‌های اصلی مربوط به وضعیت مشارکت بالقوه معلولان در ایران، باید با نگاه درخور، دقیق و مبتنی بر کرامت انسانی بازتعریف شود تا پرداختن به آن در حقوق موضوعه از جامعیت لازم حق‌مدارانه ماهوی و شکلی برخوردار شود.

ب. با لحاظ حق‌ها و تضمینات ماهوی و رویه‌ای اسناد حقوق بشری، وضعیت موجود در حقوق موضوعه ایران نمی‌تواند زمینه برابر‌سازی فرصت‌ها را برای معلولان فراهم کند و تا رسیدن به وضعیت موصوف در این اسناد، فاصله زیادی وجود دارد. قوانین و مقررات تکلیفی دولت در دو حوزه مدنی و رفاهی، در زمینه‌های مختلف توان‌بخشی، آموزشی،

توانمندسازی معلولان در پرتو یک کنفرانس بین‌المللی می‌پردازد که به ارائه رویکرد «معلول شهروند مؤثر» در فرایند خط‌مشی‌گذاری‌ها «از سوی نویسنده» منجر خواهد شد و بایستی در اصلاحیه قانون جامع حمایت از معلولان در قالب «برنامه جامع حمایت از معلولان» مصوب دوازدهم دی‌ماه ۱۳۹۴ لحاظ می‌شود. به نظر می‌رسد نقیصه مذکور با در نظر گرفتن طرح «معلول شهروند مؤثر» با وجود محدودیت‌های قانونی ضروری می‌نماید که برای ارتقای کیفی توانمندی جامعه هدف، زمینه را فراهم سازد. هر فرد دارای معلولیت، به‌عنوان یک کنشگر اجتماعی، یک‌سری حقوق شهروندی دارد که از حقوق مشروع و الزامی هر شهروند محسوب می‌شود و برای تحقق الزامات مدنی آن نیازمند سازوکاری است که معطوف به شناخت وضعیت حاکم بر معلولیت در اجتماع و نحوه تعامل یا تقابل ساختاری و هنجاری با قشر نام‌برده است. همان‌طور که قبلاً ذکر شد، معلولیت نوعی کاستی و نقصان و محدودیت‌های عملکردی که گاه بلندمدت بوده، تعریف می‌شود و علاوه بر نواقص جسمی و ذهنی و حرکتی، تحمیل نگرش‌های منفی و بی‌اعتمادی به فعالیت‌های اجتماعی، اسباب انزوای اجتماعی اشخاص دارای معلولیت را فراهم می‌کند که در چهارچوب مفهوم محدودیت‌های مضاعف بر عملکرد معلولان گنجانده می‌شود. مرتفع کردن نگرش‌های عدم اطمینان به کارکرد افراد دارای ناتوانی در فرایند جامعه‌پذیری مستلزم تدوین قوانین حمایتی، با همراهی مقررگذاری سیستمی خواهد بود که می‌تواند از طریق ارائه کاربرست معلول شهروندی مؤثر در راستای ارتقای کیفی حضور اجتماعی در پرتو سیاست‌گذاری حمایتی مطرح شود. «معلول شهروند مؤثر» به آن دسته از شهروندانی اطلاق می‌شود که از لحاظ محدودیت‌های فیزیکی و جسمی، کارکرد اجتماعی‌شان دچار کاستی می‌شود؛ اما با سازوکاری که از مدل جنبش فراگیر حقوق شهروندی اقتباس شده، می‌توانند به‌طور مؤثری تصمیم‌سازی‌های کلان را کنترل کنند که تعدیل‌کننده ظرفیت‌های موجود سیستم از قبیل پاسخ‌گویی، مسئولیت‌پذیری و شفافیت در ارائه قانون‌گذاری در عرصه توانمندسازی افراد معلول به شمار می‌رود. این می‌تواند زمینه تقویت معیارهای معلولیت‌پژوهی، از قبیل آزادی در عملکرد، استقلال در تصمیم‌گیری معلولان و دسترس‌پذیربودن به منابع موجود را فراهم سازد که بر پایه این رویکرد، نگرش حاکم بر «معلول عامل فعل زیان‌دیده» ترسیم خواهد شد. این امر مبتنی بر مسئولیت‌پذیری و تعهد جامعه در قبال مدل‌های معلولیت و ایجاد فضای مناسب برای حضور اجتماعی افراد دارای معلولیت، مطابق نظریه پوشش و تعمیم است و بر توان افتراقی متمرکز خواهد بود و با آن می‌توان به ادغام اجتماعی معلولان مشروعیت بخشید. همچنین با محوری دانستن این قاعده بسیاری از معضلات و موانع پیش روی مشارکت بهینه معلولان قابلیت ترمیم و بازتولید را خواهد یافت (۱۹).

قانون‌گذاری در فضای مجازی به‌منظور تسهیل بهره‌وری معلولان: به‌منظور ارتقای کیفی سیاست‌گذاری افزایش مشارکت معلولان، مطرح‌کردن ایده قانون‌گذاری در فضای مجازی و ایجاد لوازم حقوقی، با هدف تسهیل بهره‌وری افراد دارای ناتوانی ضروری به نظر می‌رسد. در مقطع کنونی، به‌منظور هم‌گام‌سازی فرصت‌ها میان اقشار یک جامعه

د. شورای عالی معلولان در راستای تحقق سیاست‌گذاری‌های هدایتی و نظارتی و حمایتی و به‌منظور نظارت بر اجرای قانون‌گذاری‌های حمایتی که ادغام اجتماعی اشخاص دارای معلولیت را در جامعه زمینه‌سازی می‌کند، باید تشکیل شود.

ه. به‌رسمیت‌شمردن کرسی نمایندگی معلولان در فرایند انتخابات مجلس شورای اسلامی از طرف نظام انتخاباتی گامی است در مسیر تحقق قانون‌گذاری‌های هدایتی، نظارتی و حمایتی اشخاص دارای معلولیت که می‌تواند در امر بازتولید قوانین حمایتی و کارویژه‌های معلولیت نقش‌آفرینی کند.

اشتغال، تأمین اجتماعی و...، به‌دلیل فراگیرنبودن و هزینه‌های هنگفت و نابرابری‌های اجتماعی و اقتصادی و سیاسی و فقدان نظارت، ارزشیابی، کنترل و ضمانت اجرایی کافی نتوانسته موقعیت برابر و منصفانه‌ای را برای زندگی و مشارکت این قشر از جامعه فراهم کند. ج. دولت باید با حمایت و تأمین حداقل نیازهای زندگی معلولان در جامعه، زمینه تحقق عدالت و برابری اجتماعی را فراهم آورد. در ایران، با توجه به محدودیت منابع مالی و ضعف ساختارهای اجتماعی و فرهنگی و حقوقی جامعه، به این موضوع مهم توجه جدی نشده و مشکلات عدیده معلولان لاینحل باقی مانده است و تأمین حداقل‌های زندگی برای آن‌ها دشوار است.

References

1. Bakhtiari SA. Disables' Rights in Iranian Laws. Jangal Publication: Javid; 2012, p:33. [Persian]
2. Moradzade H. Rights and Duties of People with Disabilities in the Civil Liability System. First Edition. Tehran: The Institute for Legal Studies and Research of the Shahre Danesh; 2011, p: 51-9. [Persian]
3. Abdollahi R. A Review for the Provisions of the Universal Conventions of Disables' Rights. Welfare Organization of the Country; 2007, p: 39-41. [Persian]
4. Ministry of Cooperatives Labour and SocialWelfare. Comprehensive Protection of Disabled People. 2004. <https://rkj.mcls.gov.ir/fa/moghararaat/ghavanin/ghanoonmaloolaan>
5. Tabatabaei SA, Nouri Neshat S. Cultural Rights of the Disables. The Cultural House of the Disables in Qom; 2012, p: 107. [Persian]
6. Jebelli Kh. Sociology of Disability. Sociological Exploitation of Discrimination against the Disables. Tehran: Nashre Elmi;2012, p: 18. [Persian]
7. Jebelli Kh. Sociology of Disability. Sociological Exploitation of Discrimination against the Disables. Tehran: Nashre Elmi;2012, p:17-19. [Persian]
8. Azghandi A. Introduction on Political Sociology of Tehran. Qomes Publication; 2006,pp: 57-9. [Persian]
9. Jebelli Kh. Sociology of Disability. Sociological Exploitation of Discrimination against the Disables. Tehran: Nashre Elmi;2012, p: 115-8. [Persian]
10. Nabati N. Support for persons with disabilities in the international human rights system. Tehran: Shahre Danesh Institute of Legal Studies and Research Center; 2010, pp: 48-50. [Persian]
11. Allahverdi Zadeh M. Monaseb sazi baraye kam tavanane jesmi az ebteda ta emrooz [Adaptation for the physically handicapped from the beginning to the present]. Workshop on Designing Publicly Available Spaces for the Physically Handicapped; 2004 Dec. [Persian]
12. Nabati N. Support for persons with disabilities in the international human rights system. Tehran: Shahre Danesh Institute of Legal Studies and Research Center; 2010, pp:59-62. [Persian]
13. Ashtian K. Public Policy in Iran. Tehran: Nashre Mizan Publication; 2007,p:25-48. [Persian]
14. Vahid M. Public Policy. Tehran: Nashre Mizan Publishing;2004, p:6-18. [Persian]
15. Alwani SM, Sharifzadeh F. Public Policy Process. Seventh Edition. Tehran: Allameh Tabatabai University Press;2009, p:13-6. [Persian]
16. Moradzadeh H. Rights and Duties of People with Disabilities in the Civil Liability System. First Edition. Tehran: The Institute for Legal Studies and Research Center;2011, p: 38-45. [Persian]
17. Nabati N. Support for persons with disabilities in the international human rights system. Tehran: Shahre Danesh Institute of Legal Studies and Research Center; 2010, pp:59-61.
18. Zahra'ei H, Taban SMR. Reference Center for Disabled People's Rights. Shiraz: Shiraz Navid; 2014,p:33-55. [Persian]
19. Nouri A. Disabled People's Rights in Iran. Qom: Publications of the Cultural Center of the Disabled people of Qom;2015, p:47-55. [Persian]
20. Bakhtiari SA. Disables' Rights in Iranian Laws. Tehran: Jangal Publication; 2012, pp:47-55.[Persian]
21. Mohammadi A. Assessing the Comprehensive Law for Disable People. Strategic Council of the Welfare Organization. 2013: 22-9. [Persian]
22. Tabatabaei SA, Nouri Neshat S. Human Rights of the Disabled People. Qom: Cultural and Intelligence Department of Disables in Qom; 2012, p:7-10. [Persian]
23. Kamali M. Rehabilitation Status in the Structure of the Comprehensive Welfare and Social Security System. Social Security Law and Social Security Organization's Periodical. 2005;1(2 & 3):46-9. [Persian]
24. Jalavand A. An Introduction to the Rehabilitation Principles of the Disabled People. Tehran: Roshd; 2012, p:56-8. [Persian]
25. Partoyi L, Reza'ei M. Zanane Malool va Ta'amol ba jame'e [Women with Disabilities and Community Interaction (A Qualitative Study of the Social Life of Women with Disabilities).Quarterly Journal of Strategic Studies of Women. 2015;17(67): 7-44. [Persian]
26. Arjmand T. Informing the Disabled People and Offering an Information Network for them. Tehran: Secretariat of the Board of Trustees of the Public Libraries of the Country. 2001; p. 18-21. [Persian]
27. Fatemi Nezhad SS. Eslahate zarouri dar ghanoone jame'e maloolan [Essential Reforms in the Comprehensive Law on the Protection of the Rights of Persons with Disabilities]. Iran Newspaper.2015. [Persian]
28. Yusefiyan E. Assessing the Comprehensive Protections of the Rights of the People with Disabilities in the light of the provisions of the Convention on the Rights of Persons with Disabilities. Journal of Legal Research. 2008; 13:57-62. [Persian]

29. Qari Seyed Fatemi SM. Tahavvole goftemani: haghha va azadihay maloolan dar aineye hoghooghe bashare moaser [Discourse Transformation. The Rights and Freedoms of the Disables in the Contemporary Human Rights Mirror]. Journal of Legal Researches. 2008;13:21-4. [Persian]
30. Nasib SMH, Jahanbin SE. Attitudes towards the Legal Status of the Disables in Iran in the Lights of welfare and Civil Protections of the State. Journal of Basic Laws. 2011;16. [Persian]